

David Brolin

Arbetarrörelsens svarta får

Recension av Håkan Blomqvist, *Gåtan Nils Flyg och nazismen*. Tidigare publicerad i tidskriften *Non Serviam* (2000)

Nils Flygs väg från socialism till nazism

Så kom den då, äntligen, boken om Nils Flyg. Äntligen skriver jag eftersom jag själv ägnat en viss möda åt att kartlägga Flygs ideologiska och politiska utveckling. Nils Flyg? Ja, det är namnet på en av arbetarrörelsens ljusskygga gestalter, ett kommunismens svarta får skymt av ”segrande” generationskamrater som Karl Kilbom och Ture Nerman. Nu träder han fram ur skuggorna – typografen, studiecirkelledaren, riksdagsmannen och kommunistordföranden Flyg – framlockad av historikern Håkan Blomqvist. Med säker hand tecknas ett politiskt och personligt porträtt, från de stora förhoppningarnas tid i början av seklet till de stora sammanbrotten under andra världskriget, från ryska revolutionen till Stalingradvintern 1943 då Flyg avlider blott 51 år gammal. [Gåtan Nils Flyg och nazismen](#) heter boken som har som ett av sina syften att bidra till ”gåtans” lösning; hur det kan komma sig att en socialist som offerar liv, hälsa och äktenskap åt kampen för en bättre och rättvisare värld, slutar sina dagar som lierad med svenska överklassnazister och anhängare av Nazi-Tysklands krig.

Nils Flyg beskrivs helt riktigt som ”hårdstensbolsjeviken” och ”1917-års man”. Lenin var hans ledare och ledstjärna som han var trogen in i döden. Men det fanns en Flyg innan 1917, och innan Lenin blev världskommunismens självklara nav. Denne ”tidige” Flyg är mer eller mindre utforskad. Sorgligt nog ägnar inte heller Blomqvist honom någon större uppmärksamhet. Dock bör man inte förbigå eller förtiga denna viktiga fas om man vill ha en helhetsbild av idéutvecklingen. Hos Flyg – fram till omkring 1919 – finns ett politiskt tänkande präglad av humanistiska och vänstersocialistiska idéer, inspirerade av Carl Lindhagen får man förmoda. Under 1920-talet är detta tankegods – liksom det Socialdemokratiska vänsterpartiet – som bortblåst. Hur gick det till? Blomqvist ser inte problemet, utan nöjer sig med att beskriva Flyg som en av naturen sovjetisk anhängare, en aldrig tvivlande moskovit och rastlöst framjagande untkommunist. Så löser man inte denna mindre gåta. Ty faktum kvarstår: Flyg ömsar ideologiskt skinn 1919, och detta ideologiska brott är minst lika omfattande och avgörande som det senare, när han går från att vara ”ryss” till ”tysk”.

Nå, det är emellertid inte så märkligt att kommunismen och nazismen står i fokus. För att förstå ”gåtan Flyg” behöver man inte rota i 1910-talet och vänstersocialismen. Att det är ”gåtan” som lockar och pockar på svar är givet. Om Blomqvist varit propagandistisk kommunistätare hade han lanserat den slitna refrängen om nazismen som en kopia på kommunismen. Men nej, Flygs väg mot politisk bankrutt kräver mer sofistikerade förklaringar. Visserligen mottog partiets tidning Folkets Dagblad stora ekonomiska belopp från tyskarna, men dålig ekonomi är en otillräcklig förklaring på varför en självuppoffrande idealist och socialist börjar tala nationellt och stödja Hitlers erövringspolitik. Det går inte att kalla Flyg opportunist – han var dess motsats, en man med mycket starka principer; och det var just denna ideologiska principfasthet som förde honom och hans parti mot avgrunden. Detta skall nu inte förstås som att leninism är latent nazism, utan som att Lenins och Kominterns idéer inte kunde ge några korrekta svar på de frågor som de nya politiska realiteterna gav upphov till. Flyg försökte tillämpa Lenins syn på imperialismen och hans demokrati- och samhällssyn på 1930-talets politiska skeenden. Resultatet blev en tilltagande politisk isolering och ett gradvist närmande till den yttersta högern. Flyg var länge anti-nazist – fram till åtminstone 1938. Men hans anti-nazism var från början komplicerad, eftersom hans utrikespolitiska kritik ofta sammanföll med nazisternas – i synen på Versaillesfreden,

Nationernas Förbund etc. Var det tyska anspråket på, låt säga, Sudetområdet verkligen så huvudlöst? undrade han. Svaret kunde diskuteras. Under 1930-talet hamnar Socialistiska partiet på samma sida som extremhögern i fråga efter fråga: Abessinienfrågan 1935, Ålandsfrågan 1938, i kravet på utträde ur NF, i kravet på förbud av SKP och genom det mycket starka engagemanget för Finland efter Sovjets anfall 1939.

Sovjetunionen var i två decennier Flygs förverkligade dröm. Under moskvarättegångarnas dagar pulveriserades drömmen. För Flyg representerade Stalins regim arbetarklassens fiende nummer ett. På samma sätt betraktade han den ryska diktaturens svenska anhängare i SKP, ”Stalins sorkar” som han kallade dem. Den furiösa anti-stalinismen och den extremt kritiska hållningen gentemot socialdemokratin, förde Flyg mot politikens mörka regioner. Men för att ta det slutgiltiga steget över krävdes en ideologisk omprövning, ett explicit ställningstagande. I början av 1940-talet – när tyskarna framstod som Europas nya härskare – reviderade han synen på Hitler och nazismen. I den nya tolkningen – som är den gamla ställd på huvudet! – heter det att nazismen är anti-kapitalistisk och att den har ett ”socialistiskt innehåll” av något slag. Dessutom hade den fördelen att bekämpa Flygs gamla dödsfiender: socialdemokratin och kommunisterna. I de ”nationella” på hemmaplan – ett moras av olika nazistiska smågrupperingar: lindholmare, furugårdare, Samfundet Manhem, Per Engdahl m.fl. – fanns en ny sprängkraft, som han gjorde allt för att infiltrera, utnyttja och kontrollera, likt en politikens Faust. Likt Faust fick också Flyg betala ett högt pris: partiet föll sönder, medlemmarna drog sig undan i avsky, och själv dog han efter år av sviktande hälsa.

Gåtan Nils Flyg och nazismen blottlägger de många fallgropar som öppnades för socialister under mellankrigstiden. Det stora flertalet hamnade på rätt sida, men en och en annan slank över till fiendeläget. Flyg var en av dem som, inte av ondska, men på grund av en ödesdiger politisk logik drogs in i det bruna läget. Håkan Blomqvists bok är som sagt inte heltäckande. En analys av den unge Flygs socialismuppfattning saknas, liksom överhuvudtaget redogörelser för innehållet i hans många småskrifter. Sedan är det synd att det inte anställs systematiska jämförelser mellan ”renegatera” Jacques Doriot, Haakon Meyer, Oswald Mosley, Henrik de Man och Nils Flyg. Vad skiljer och förenar dessa? Tyvärr måste jag också säga att den studerade epokens alla snabbt växlande händelser färgat av sig lite väl mycket på skrivsättet i boken. Ett lugnt, sammanfattande, teoretiskt slutavsnitt hade behövts, där författaren hade kunnat peka på de avgörande orsakerna bakom övergången från vänster till höger. Hursomhelst, anmärkningarna ändrar inte det faktum att boken om Flyg och hans tid är ett betydande verk.

Håkan Blomqvist, [Gåtan Nils Flyg och nazismen](#) (Carlsson Bokförlag, 1999)

David Brolin

Se även:

David Brolin: [Från socialism till nazism](#). En studie i Nils Flygs politiska tänkande